

MAXTUMQULI ASARLARINING O'RGANILISHI

*Babayeva Maya Amangeldiyevna,
Ajiniyoz nomidagi NDPI "Qozoq tili
ham adabiyoti" kafedrasi, turkman tili
va adabiyoti o'qituvchisi*

Annotatsiya

Ushbu maqolada turkman klassik adabiyotining otasi lirik shoir Maxtumqulining asarlarining o'rganilishi va shoir ijodining turli tillarga tarjimasi haqida ma'lumotlar berilib o'tilgan.

Kalit so'zlar: *Maxtumquli she'rlari, turkman adabiyoti, she'rlar tarjimasi.*

Аннотация

В данной статье представлены сведения об изучении творчества лирика Махтумкули, отца туркменской классической литературы, и переводе произведений поэта на разные языки.

Ключевые слова: *стихи Махтумкули, туркменская литература, перевод стихов.*

Annotation

This article provides information about the study of the work of the lyricist Magtymguly, the father of Turkmen classical literature, and the translation of the poet's works into different languages.

Key words: *poems by Magtymguly, Turkmen literature, translation of poems.*

Insonni o'zini o'zi hurmat qilishi ruhida tarbiyalashni turkman she'riyatiga birinchi bo'lib Maxtumquli kiritdi... Shoirning bu xizmati undan keyingi turkman mumtoz adabiyotining, turkman xalqining butun ilg'or ma'naviy madaniyatining o'zagi bo'ldi.

Albatta, Maxtumquli she'rlari bir necha asrlar davomida odamlarni hayajonga solib keladi. Olimlar uning ijodini 19-asrning birinchi yarmidan boshlab o'rgana boshladilar.

Maxtumquli ijodining Sharq adabiyoti bilan bog'lanishiga oid asarlarga qisqacha to'xtalamiz.

O'tgan asrda Maxtumquli she'riyatining Sharq adabiyoti bilan mustahkam aloqada bo'lganligini, shoir ijodiga qiziqqan sharqshunos olimlardan biri Venger olimi Arminii Vamberi (1832-1913) ham e'tibor bergan: "Maxtumqulining she'rlar to'plami juda qiziq. Unda, bir tomondan, turkman tilining sof namunasini ko'rsak, ikkinchi tomondan, ushbu to'plamga kiritilgan she'rlarda boshqa Sharq shoirlari ijodida kam uchraydigan narsalar batafsil bayon etilgan" [1, B.159] deb yozgan.

Turkman adabiyotiga chuqur qiziqqan va uni o'rgangan rus olimi, turkolog A.N. Samoylovich 1929-yilda nashr etilgan "Maxtumquli va Hakim ota" maqolasida "Maxtumquli o'z aslini tasavvufdan olgan shoirlar guruhiga mansub, O'rta Osiyo turk tasavvufining asoschisi Xoja Ahmet Yassaviy", Maxtumquli ijodi kuchli ta'sirga ega

ekanligini aytadi. Sharq adabiyotiga ta'siri.Uning so'fiylik falsafasi bilan bog'liqligini ta'kidlaydi. [2,B.14]

R.Rejebovning "Magtymguly we Orta Aziya, Azerbayjan halklarynyň edebiyaty" nomli maqolasida muallif Maxtumquli ijodida Umar Xayyom, Fizuliy, Hofiz, Noviy, Sag'diy, Firdavsiy kabi shoirlardan ta'sirlanganligini aytib o'tadi. Muallif "Maxtumquli, umuman XVIII asr turkman adabiyotini ilmiy jihatdan to'g'ri o'rganish uchun turkman xalq og'zaki ijodi, qo'shni xalqlar adabiyoti va XVIII asr turkman xalqi hayoti bilan bog'liq holda o'rganish zarur" [3,369] degan natijaga keladi.

1968 yilda H.Abdullaevning filologiya fanlari nomzodi ilmiy darajasini olish uchun "Maxtumquli va o'zbek adabiyoti" nomli dissertatsiyasida Maxtumquli va Novoyi, Maxtumqulining o'zbek adabiyotiga ta'siri haqida ilmiy suhbat yuritiladi. Muallifning yozishicha, "Maxtumquli Xivada nafaqat ta'lim olgan, balki o'zbek xalqi hayoti, ma'naviy madaniyati bilan bir qatorda Rownak, Nishotiy, Rakim kabi o'zbek shoir va olimlari bilan ham yaqindan tanishgan, Nizomiy, Novoiy, Jomiy, Fizuliy kabi buyuk Sharq klassiklarining asarlarini" [4,B.8] chuqur o'rgangan.

Rivoyat va ma'lumotlarda Maxtumqulining yoshligidan ilm o'rganishda a'lo bo'lgani, bolalikdan she'rlar yoza boshlagani aytiladi. Maxtumquli yoshligidan uzoq-uzoq yurtlarga sayohat qilish orzusida yashab, shunday orzularni she'rlarida ifodalagan:

Yokarda Hindistany, Arkada Turkustany,
Owlyuäler ummany, Ol Rumystany görsem. [5, B.26]

Aniq ma'lumotlarga ko'ra, Maxtumquli Gurgen daryosi bo'yida joylashgan Hojigovshanda onadan tug'ilgan. Hajigovshan Kummethovzning sharqida, Ginja'l degan joy yaqinida joylashgan. Maxtumqulining yoshlik va o'smirlik yillari Etrek va Gurgen daryolari bo'yidagi Soñudagy degan joyda o'tgan. Maxtumquli "Äleme belgilidir" she'rida o'zi haqida quyidagi ma'lumotlarni beradi:

Bilmeýen soranlara aýdyň bu garyp adymyz,
Asly gerkez, ýurdy Etrek, ady Magtymgulydyr. [5, B.71]

Mavjud ma'lumotlarga ko'ra, Hakim otaning umri Xorazmda, ya'ni Xiva yaqinidagi Boqirg'onda o'tgan. Tabib bir muddat Turkistonda Xoja Ahmet Yasaviyning shogirdi bo'lgan. Maxtumquli "Hezary astana sary" she'rida shunday ma'lumotlarni keltiradi:

Nurata, Baba Dargan,
Degresi derya, gorgan.
Bardy kary Bakyrghan,
Sol Turkustana sary. [6, B. 210]

Maxtumquli nafaqat turkman xalqi balki o‘zbek va qoraqalpoq xalqlari orasida keng tan olingan shaxsdir. Maxtumquli O‘zbekistonda, Xorazm zaminida, Qoraqalpog‘istonda she’rlari qo‘shiqqa aylangan yagona shoirdir. Shunday ekan, bu xalqlar uning kitoblarini nashr etishga ishtiyoq bilan qarashlari tabiiy.

2018-yilda F.Sapaevaning filologiya fanlari nomzodi ilmiy darajasini olish uchun “Maxtumquli she’rlari o‘zbekcha tarjimalarning qiyosiy tahlili” nomli dissertatsiyasida “Maxtumquli she’rlarini o‘zbek tiliga qilingan tarjimalarida tussmol ekvivalentlari, ya’ni – asliyatdagi so‘zlarni tarjima tilidagi biror so‘zga o‘xshatib, taxmin qilish holatlari ham ko‘plab uchraydi. Turkman tilidan tashqari, qadim turkiy, fors va arab tillarini yaxshi bilmaganlari uchun tarjimonlarni so‘zlarning yozilish shakli va turli qo‘shimchalar olishi ham chalg‘itishi mumkin” [8, B.16]

Maxtumquli ijodi nafaqat turkman xalqining, balki dunyoda yashovchi har bir insonning qalbiga kirib, uni isyonga chorlayotgan muammolarga javob topish imkonini beradi. Bu sohada buyuk shoir va mutafakkir she’rlarini turli tillarga tarjima qilishning ahamiyati katta.

Tarjima ishi chuqur muammolarni hal qilishni o‘z ichiga olgan san’at turidir.

Maxtumquli g‘azallari o‘zbek xalqi orasida ko‘pdan beri keng tarqalgan. Maxtumqulining she’rlar to‘plami o‘zbek tilida bir necha marta nashr ettirildi. Quyida “Raygon ayladi” she’rini misol qilib keltirdik. (J. Sharipov tarjimasi)

Qayg‘u – g‘amda aziz umrim so‘ldirib,
Shum falak azobim raygon ayladi,
Yozgan kitoblarim selga oldirib,
Ko‘zlarim yo‘lida giryon ayladi.

Maxtumquli she’rlarini rus tiliga ko‘plab tarjimonlarning ustozlari bo‘lgan Georgiy Shengeli qalamiga mansub asar juda qiziq.[9] Bu zo‘r tarjimon Maxtumqulining “Oglum-Azadym”, “Don gerek”, “Gökleñ”, “Gurgen”, “Ýáýlalary bardyr”, “ Ýeldim tut ”, “ Aty ýagşydy ”, “Adamzat”, “Hak menzil edi jana”, “Baglar, hey” deb jami 110 ga yaqin she’rni o‘quvchilarga tarjima qilib yetkazdi.

U tarjima qilingan she’rlarida Maxtumquli ilhom uchqunini qaytadan yoqibgina qolmay, o‘ziga xos teran tuyg‘ularni ham qo‘shganini zamondoshlari eslashadi [10]

Ýaranlar, gerdişi-çarhyñ elinden,
Bu meniñ yüregim para-paradyr,
Syzyldaşar tenim Eýýup teni dek,
Kişi bilmez, bir agyzsyz ýaradyr. [11, B. 491]

Веселье мне было отмерено скупю,
Мне сердце обиды и беды сожгли,
Дрожит мое тело, как тело Эюпа,
Я ранен, а вы мне помочь не пришли. [12, В. 59]

Bir qarashda she'ning ma'nosi bir-biriga to'g'ri kelmaydigandek tuyulishi mumkin, lekin diqqat bilan o'qib chiqqach, nega tarjimon she'r ma'nosini ongli tarjimasiga o'z his-tuyg'ularini qo'shib qo'ygan, deyishlarini tushunasiz.

Махтумқули Фирог'и so'zning kuchi, qudrati bilan she'riyat olamida shuhrat qozongan buyuk shoir va mutafakkirdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Вамбери А. Путешествие по Средней Азии. Спб., 1865, 159 s.
2. Самойлович А.Н. Махтумкули и Хаким-ата – в кн.Махтумкули. Ашхабад, 1960, 14 sah.
3. Вамбери А. Язык туркмен и творчество Махтумкули. Из журнала Германского восточного общества. 33 том. Лейпциг, 1899, 391 sah. –Türkmenistanyň milli golýazmalar instituty, inw.№339, 1-nji bukja.
4. Rejebow R. Magtymguly we Orta Aziýa, Azerbaýjan halklarynyň edebiyaty – Magtymguly, Aşgabat, 1960, 369 sah.
5. Абдуллаев Х. Махтумкули и узбекская литература. К вопросу взаимосвязи и взаимодействия узбекской и туркменской литературы/Автореферат дисс. на соиск. учен. степ. канд. наук. Ашхабад, 1968, 7-8 sah.
6. Magtymguly. Şygyrlar. Aşgabat, 1992, 1-nji tom, 26 sah.
7. Ф Сапаева Махтумкули шеърлари ўзбекча таржималарининг қиёсий таҳлили . автореферат.2018.16.s.
8. Шенгели Г. О моей работе.<https://ru.wikipedia.org/wiki>